

Oral history

Verhalen houden het landschap levend

De afgelopen decennia is het Nederlandse landschap vervlakt: op steeds meer plaatsen is het landschap hetzelfde geworden. Streekeigen, cultuurgebonden, kenmerkende elementen zijn in de loop der tijden verdwenen. De laatste tijd komt er gelukkig wel steeds meer aandacht voor de kenmerkende onderdelen van het landschap. Om er achter te komen welke rol die elementen in het landschap spelen en speelden, zijn de verhalen van vroeger een onmisbare bron aan informatie.

— Henk Baas, Paul Burm en Adriaan Haartsen

Nadat de meeste kleine landschapselementen - zoals hoogstamfruitboomgaarden, houtwalen en elzensingels - in het verloop van de twintigste eeuw hun primaire functie hadden verloren, zijn ze op grote schaal opgeruimd. De boeren gingen efficiënter produceren, grote machines namen het werk van de mensen over. Percelen werden samengevoegd om ze beter met de machines te kunnen bewerken. Van groot belang hierbij was het instrument van de landinrichting, of ruilverkaveling zoals dat toen nog heette. In de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw werd ruilverkaveling toegepast om - zoals de naam al zegt - kavels te ruilen om het versnipperde bezit van de boeren te concentreren en het werk efficiënter te maken.

In de jaren zestig en zeventig ontwikkelde de ruilverkaveling zich tot een veelomvattend instrument voor de inrichting van het hele platteland. Het ging niet meer alleen om het bijeen brengen van de kavels, maar ook om waterbeheersing, boerderijbouw, aanleg van bosjes, aanleg van wegen, en zo voort. Het landschap werd aangepast aan de nieuwe eisen, volgens de standaardnormen van de Centrale Cultuurtechnische Dienst.

Als gevolg van deze ingrepen veranderde het aanzien van het landschap drastisch. Regionale verschillen, ontstaan doordat men op de ene plek nét iets anders met de omgeving omging dan op de andere, vervaagden steeds meer. De

vele kleine landschapselementen, die vroeger een belangrijke functie hadden in de bedrijfsvoering van de boer, vormden een sta-in-de-weg en werden opgeruimd. Het gevolg was een landschap dat van zijn essentiële kenmerken werd beroofd, dat zijn karakter verloor.

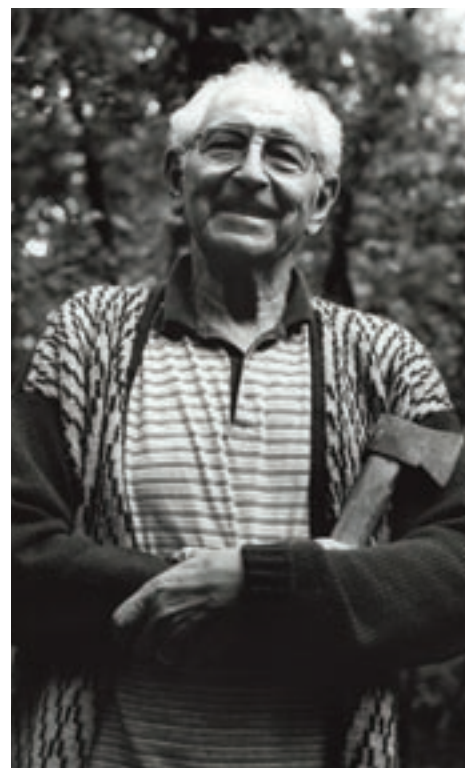
Aan die 'vervlakking' van het landschap is nog steeds geen einde gekomen, zoals de Natuurverkenningen van de afgelopen jaren duidelijk maken. Wel is er de afgelopen decennia meer aandacht gekomen voor de kenmerkende onderdelen van het landschap. Begrippen als cultuurhistorie, identiteit, de 'geest van de plek' spelen tegenwoordig een belangrijke rol bij ruimtelijke ontwikkelingen. Bij de planvorming over de inrichting van het landschap van de toekomst wordt nadrukkelijk de geschiedenis betrokken. Wat zijn de belangrijkste ontwikkelingen in een regio geweest en op welke manier kwamen deze in het landschap tot uiting? Kleine landschapselementen zijn hierbij van groot belang, omdat zij in het bijzonder bijdragen tot de eigenheid van een streek.

Oral history geeft nieuwe inzichten

Vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw is met wisselend succes gestreden voor het behoud van landschapselementen. Er zijn aparte organisaties die zich met het beheer hiervan gingen bezighouden: de provinciale organisaties voor (vrijwillig) landschapsbeheer. Duizenden vrijwilligers zijn in hun directe

woon omgeving actief aan de slag gegaan met het behoud en soms ook de aanleg van kleine landschapselementen. Bij het beheer werd vooral ingespeeld op de nieuw ontstane ecologische inzichten. De kleine landschapselemen-

Bart Elshof, een voormalige 'eekklopper' van 78 jaar

ten maken deel uit van een groen-blauwe dooradering, een fijnmazig ecologisch netwerk dat goed is voor plant en dier. Dat dit ecologische beheer soms een breuk betekende met het historische beheer van de boeren, werd niet als een probleem ervaren. Het ging primair om de ecologische of 'natuurlijke' kwaliteit.

De laatste jaren is meer aandacht gekomen voor de cultuurhistorische betekenis van kleine landschapselementen. 'Oral history' of 'mondelinge overlevering', kan als onderzoekstechniek aan de kennisontwikkeling bijdragen. Deze interviewtechniek is de laatste jaren een veelgebruikte methode voor historisch onderzoek. Een voorbeeld van een historisch-landschappelijk onderzoek is uitgevoerd door Joël Burny. In de Belgisch-Limburgse Kempen heeft hij aan oudere bewoners gevraagd hoe zij in de eerste helft van de twintigste eeuw omgingen met hun landschap. Zijn onderzoek heeft tal van nieuwe inzichten opgeleverd, die gebruikt kunnen worden bij het beheer van kleine landschapselementen.

Ook Landschapsbeheer Nederland is een dergelijk project gestart. Deze organisatie maakt zich sterk voor de zorg voor een kwalitatief hoogwaardig landschap, waarbij nadrukkelijk aandacht wordt besteed aan de specifieke streekgebonden kenmerken van een

gebied. Het benutten van de kennis van oude streekbewoners is hierbij een nog te weinig gebruikt instrument. Deze boodschap heeft Landschapsbeheer Nederland willen uitdragen met het onlangs verschenen boek 'Boerenland als natuur' van Burm en Haartsen.

De techniek van 'oral history'

Oral history vergt de nodige vaardigheden. Het is te leren, maar zal wel de nodige training vergen. Als eerste moet vooraf worden vastgesteld in welke vorm de interviews uiteindelijk worden gegoten. Wordt het een boek, een artikelenreeks, en voor welk publiek, welke onderwerpen wil je belichten, etc? Vooraf moet worden bepaald wie de interviews gaat afnemen en hoe. De voorkeur gaat uit naar een interviewer die ook de gesprekken uitwerkt. Belangrijk is weliswaar de structuur van de gesprekken, maar ze mogen vooraf niet te veel worden gestructureerd. Maak als interviewer een schaduwlijstje van onderwerpen die aan de orde moeten komen.

De inhoudelijke voorbereiding is van groot belang. De interviewer moet immers de kwaliteit van de verstrekte informatie kunnen beoordelen. Maar er moet anderzijds voor worden gewaakt dat er niet te veel kennis wordt gereflecteerd, want dan krijgt de geïnterviewde de indruk krijgt dat die minder weet dan de inter-

viewer. Dat kan een reden voor zijn om terughoudend te worden bij het praten en met het verstrekken van informatie.

De kwaliteit van het eindproduct is erg afhankelijk van de selectie van personen. Zoek dus mensen die veel van het onderwerp weten, bij voorkeur makkelijke en bereidwillige praters. Bedenk een methode om aan goede respondenten te komen. Maak aan de kandidaten duidelijk wat in algemene zin wordt verwacht, maar ook weer niet te nauwkeurig zodat mensen zich gaan inlezen of informatie bij anderen gaan inwinnen, zodat ze niet langer praten op grond van eigen ervaring. Vanuit het principe van oral history is dit ongewenst.

Potentiële kandidaten zien zichzelf vaak niet als specialist. Neem daarom de tijd om vast te stellen of het inderdaad een goede respondent is, bijvoorbeeld door er uitgebreid (en desnoods herhaaldelijk) mee te telefoneren.

Interview, sfeer en omgeving

Belangrijk is de plek waar de mensen worden geïnterviewd. Achter de keukentafel wordt het moeilijker om iemand 'in het verhaal' te brengen, maar het is wel makkelijker praten. Als de respondent nog aan het werk is, vormt de werkplek met bijhorende gereedschappen een bron van inspiratie voor het verhaal van de respondent. Maar welke omgeving er ook wordt gekozen, de interviewer moet een goede sfeer proberen te scheppen.

Stel als interviewer de respondenten op hun gemak. Ze moeten niet tegen de interviewer opkijken. Geef ze het gevoel dat ze alle ruimte en tijd hebben om hun verhaal te vertellen. De interviewer maakt zichzelf zo klein en onbelangrijk mogelijk. Het is het feestje van de respondent. Laat hem of haar bij voorkeur in eigen taal of dialect spreken.

Neem de tijd voordat aan het werkelijke gesprek wordt begonnen. Vertel waarom belangstelling voor dit onderwerp bestaat. Vertel wat er gaat gebeuren, hoelang het duurt. Leg uit waarom het gesprek wordt opgenomen, wat er mee wordt gedaan. Beloof het verhaal ter correctie op feiten aan de geïnterviewde voor te leggen en maak afspraken over het vervolg. Stel niet direct een controversiële, persoonlijke of moeilijke vraag, maar stel deze pas in een later stadium van het interview.

En neem het gesprek op! Ga bij voorkeur als interviewer geen aantekeningen zitten maken. De interviewer moet vooral goed luisteren en alle aandacht hebben voor de geïnterviewde. De

spontaniteit van het gesprek moet gaande worden gehouden, vooral door te luisteren naar het verhaal en aan te sluiten bij dat wat de respondent naar voren brengt. De geïnterviewde mag niet onder een spervuur van steeds weer nieuwe vragen worden gelegd.

Steek de verhalen heel breed in, wees zeer terughoudend met interrupties en geef de respondent alle ruimte. Geef sturing aan het gesprek middels doorvragen op relevante woorden of uitspraken. Maak gebruik van open vragen zodat mensen op hun praatstoel komen te zitten. Handig is ook om gebruik te maken van een vraagpuntenlijst, om makkelijk te checken of alle belangrijke aspecten aan de orde komen.

Hierbij moet men zich realiseren dat er bij iedere ingreep in het gesprek informatie wordt beschadigd. Probeer daarom tevoren zo duidelijk mogelijk na te gaan welke informatiebehoefte er bestaat, van wie, met welk doel en in welke vorm.

Het uitwerken van de interviews

De oral history methode kost heel veel tijd, dat dient men zich van te voren goed te realiseren. Eén gesprek, dat vaak een aantal uren in beslag neemt, vergt al snel 2 dagen werk, inclusief voorbereiding en uitwerking (transcriptie). De interviewer tikt het hele verhaal zo letterlijk mogelijk uit. Op deze manier wordt uit de

op band, brengt ten minste acht uur redactiewerk met zich mee!

De meerwaarde van oral history

Hoewel oral history een tijdrovende klus is, levert het zeer veel informatie op die anders verloren zou gaan. Enorm veel kennis over het boerenleven zit nog in de hoofden van de mensen die vroeger zelf actief zijn geweest bij het hakken van grienden, het kloppen van eikenschors of het snijden van riet. Mensen dus die zich nog net het agrarisch bedrijf van voor de oorlog kunnen herinneren, van voor de grote veranderingen. Hun verhalen zijn belangrijk voor de mensen die nu bezig zijn met het landschapsbeheer. In de eerste plaats omdat we daardoor meer inzicht krijgen in het onderhoud van de verschillende onderdelen van het landschap in het verleden. In de tweede plaats, en dit is misschien nog wel belangrijker, omdat er van dat werk zo weinig is opgeschreven. Daar kijken we misschien een beetje raar van op, maar het is nu eenmaal zo dat de meest alledaagse werkzaamheden niet uitgebreid worden beschreven. De boeren wisten heel goed wat voor werk er lag en hoe dat moest gebeuren; dat werd al generaties op dezelfde manier gedaan en niemand nam de moeite om dit alledaagse werk uitgebreid te beschrijven. Het gevolg is dat we nu eigenlijk maar weinig afweten van het beheer en onderhoud van dergelijke landschapselementen: wanneer werd er in de eendenkooi gewerkt, hoe werden de stekelige meidoornhagen geknipt, welke gereedschappen gebruikte men in de grienden? De verhalen van mensen die het werk nog echt hebben meegemaakt, geven hier een antwoord op. ♦

Henk Baas werkt bij Landschapsbeheer Nederland. Paul Burm is journalist en historisch-geograaf en Adriaan Haartsen is directeur van bureau Landschap.

Hans van den Bos

De volgorde van de vraagpuntenlijst mag nooit dwingend zijn; of en wanneer een onderwerp ter sprake komt, dat bepaalt de respondent zodat het gesprek zo natuurlijk mogelijk verloopt.

Wees ook niet bang voor stiltes, laat de geïnterviewde rustig nadenken en verder praten. Maak tijdens stiltes eventueel wat aantekeningen. Stel pas een nieuwe vraag als het aangesneden onderwerp echt ten einde is. Het kan ook stimulerend werken om wat de geïnterviewde net verteld heeft samen te vatten en daar nog een vraag over te stellen. Maar doe dit niet bij elke vraag.

gesprekken op de meest zorgvuldige manier een maximale hoeveelheid informatie geoogst. Begin pas aan het eindproduct wanneer alle interviews uitgewerkt zijn. Dan is er overzicht en kan het materiaal nog eens aan de oorspronkelijke doelen worden getoetst. Het uitwerken is dus ook veel werk. Reken er ten minste op dat een kwartier interview een uur uitwerken kost. Om daarna van de transcriptie een persklare tekst te maken moet per uur interview op nog eens vier uur redactiewerk worden gerekend. Kortom, een uur interview

Boeken over oral history

- BURNY, J., 1999. Bijdrage tot de historische ecologie van de Limburgse Kempen, Maastricht.
- BURM, P. en A. HAARTSEN, 2003. Boerenland als natuur. Verhalen over historisch beheer van kleine landschapselementen. Matrijs, Utrecht.
- HAGEN, J., 1998. Vragen over vroeger. Handleiding voor het maken van historische interviews. Nederlands Centrum voor Volkscultuur, Utrecht.
- SLAGER, K., 2003. De ramp, een reconstructie van de watersnood van 1953. Atlas, Amsterdam.